

מחלוקתם:

מר, תנא קמא **סבר**: **ניתנו לקרות בהן**, ורק לכן מצילין אותן.

ומר, רבי יוסי **סבר**: **לא ניתנו לקרות בהן**, ולכן אין מצילין אותן.

אבל למאן דאמר לא ניתנו לקרות בהן לא נחלקו תנא קמא ורבי יוסי, ושניהם סוברים שלדבריו אין מצילים אותם, כדעת רב הונא.

ואם כן, אין לו לרב הונא להסביר שרב חסדא, האומר שמצילין סובר כתנא קמא. והרי פשיטא שאינו כרבי יוסי, ומתנא קמא אין ראייה שסובר כרב חסדא.

אלא, מחלוקת התנאים שאמר רב הונא כונתו לרבי יוסי, האומר אין מצילין ובהכרח שסובר כרב הונא, ו**תנא דגיפטיית** [בעמוד הקודם], שאומר במפורש שאפילו למאן דאמר לא ניתנו לקרות, מצילין.

אלא רק מניח **במקום התורפה**, שעלולים להאבד בו, **וחן מרקובין מאליהן**⁽⁹⁾.

ומפרשת הגמרא את מה שאמר רב הונא שמחלוקתו עם רב חסדא ביחס להצלת תרגום [למאן דאמר לא ניתנו לקרות בהם] היא מחלוקת תנאים, והוא עצמו פוסק כמי שאומר שאין מצילין — **מאן תנאי?** לאיזה מחלוקת תנאים כונתו?

אילמא מחלוקת התנאים כברייתא שנחלקו בה **תנא קמא ורבי יוסי**, וסובר רב הונא כי רב חסדא הוא בשיטת תנא קמא שמצילין, ורב הונא עצמו סובר כרבי יוסי שאין מצילין.

יש לשאול: מנין לו לרב הונא שמחלוקתם של תנא קמא ורבי יוסי היא למאן דאמר לא ניתנו לקרות בהם?

ודילמא בהא גופא קמיפלגי תנא קמא ורבי יוסי, אם מותר לקרות בהן, וכך היא

שלא יתבזו, וכן שיירי הדפוס. ראה שו"ת שבות יעקב [ג, י] ומשאת בנימין [סימן ק] ואחיעזר [ח"ב מח, ג].

ב. האחיעזר [ח"ב מח ב] הוכיח מכאן שאסור לכסות בטיח וטיט כתב של תפילה עם שמות הקדש הכתובים על קיר בית הכנסת, כמו כפיית עריבה של טיט דמקשינן וכי מותר לאבדן ביד. וכן פסק המעיל צדקה הובא בפתחי תשובה [יו"ד רעו, ט].

9. הרמב"ם [שבת כג, כו] פסק כך וכן המגן אברהם [שולד, יז]. והקשו התהלה לדוד [שולד, כ] ובשער הציון [שולד, ל] הרי ההלכה כרב הונא שאם לא ניתנו לקרות בהן אין מצילין, והוא פירש את המשנה שבכל זאת הם חייבים

מתשובות באר שבע. אבל בהלכות יסודי התורה [ו, ח] פסק הרמב"ם שהמאבד או שורף כתבי הקדש לוקה מכת מרדות, והלאו הוא דוקא במוחק שם ה' שלוקה מהתורה כמו שפסק הרמב"ם [שם, ו א].

והתשב"ץ [ח"א סימן ב] הוכיח מהגמרא כאן שמאבד כתבי הקדש אינו איסור מהתורה, שעל זה לא היה רבי יוסי בן חלפתא אומר שמותר לאבד ביד, ועל כרחק שהיה הספר תרגום בלי שמות הקדש, ונחלקו אם אסרו רבנן לאבד תרגום. וכן הוכיח מרבי יוסי להלן [קטז א] הסובר שספרי מינים קודר האזכרות וגונזן והשאר שורף, והיינו, שאיבוד שם חמור יותר מאיבוד כתבי הקדש. ועל סמך יסוד זה התירו כמה אחרונים לשרוף ספרי קדש שכלו או כדי

תורה! שהרי אם תפרוץ דליקה בשבת לא יוכלו להצילם, ולכן אין לכותבם (12).

מעשה באחד שהיה כותב ברכות בעיר צידן. באו והודיעו את רבי ישמעאל. והלך רבי ישמעאל לבדוק אם אכן אמת הדבר.

כשהיה עולה רבי ישמעאל אליו בסולם — הרגיש בו. נטל אותו אדם טומום, קובץ כתבים של ברכות, ושקען בספל של מים, כדי שלא יבחין בהם רבי ישמעאל.

תנו רבנן: כתבי הברכות שכתוב בהן נוסחי הברכות, וכן ברכות תפילת שמונה עשרה, והקמיעין (10) שכותבים בהן פסוקי סגולה כנגד מחלות או פחד וכדומה, אף על פי שיש בהן אותיות של שם, וכתוב בהן מעניינות, מפרשיות הרבה שבתורה — אין מצילין אותן מפני הדליקה בשבת.

אלא, אם פרצה דליקה בשבת, הרי הם נשרפים במקומן, הן ואזכרותיהן (11).

מכאן אמרו: כותבי ברכות — כשורפי

התורה שיאבדו? וראה לעיל שהר"ח פירש שם שהכונה היא לגניזה. אבל ברמב"ם [כג, כו] לא משמע כך. וראה להלן מה הדין כשיש בהם שם.

11. כך הגירסא בגמרא שלנו — ובסוגריים. אבל הרי"ף הרמב"ם והרא"ש לא גרסו כך. והפרי מגדים, הובא במשנה ברורה [שלב מ] פסק שאין מצילין קמיעין בזמן הזה אבל אם יש בהם שם מצילין, וזה לא כמו הגירסא שלנו בגמרא. אבל עדיין קשה לשון הברייתא "אף על פי שיש בהן אותיות של שם". וכן העתיק הרמב"ם [כג, כז], ודחק התהלה לדוד [שלב כג] שאותיות של שם הכונה היא לראשי תיבות.

ובאמת דין הצלה בספר שאסור לכותבו ויש בו שם, תלוי בגירסא בגמרא להלן על מגלת אסתר, שהתוספות סוברים שאם נכתבה שלא כדין אין מצילין מפני שאין בה שם, וספרים שיש בהם שם מצילין, וכן פסק השו"ע [שלב, יג] בשם המדרכי, ולפי זה הוא הדין קמיע שאסור לכותבו, אם יש בו שם מצילין אותו. אבל הרמב"ן והרשב"א לא גרסו בברייתא את החילוק הנ"ל, ראה להלן.

12. האחיעזר [הנ"ל] למד מכאן שעל אף

בגניזה ואין מותר להניחם שיאבדו מאליהן? ותירץ השער הציון שיש כאן שלש שיטות בברייתא ורבי הוא מכריע בין התנאים, והלכה כדברי המכריע אפילו נגד משנתנו.

אבל בפירוש ר"ח מבואר שרבי שאמר להניחם שיאבדו מאליהם ורבי יוסי בן חלפתא לא חולקים, והגניזה כאן אינה בכלי חרס אלא שלא לאבד דרך בזיון, וכן דייק לשונו בתהלה לדוד [שלב כג]. וכן כתב החזון איש [ס, ט]. ונראה מדבריו שהוא פירש כך גם את המשנה לפי רב הונא, שטעונין גניזה הכונה היא שלא לאבדן דרך בזיון.

10. הטור ושו"ע [שלב יד] הביאו שתי דיעות אם מצילין קמיעין בזמן הזה. ומבואר בבית יוסף שנחלקו אם משום "עת לעשות לה'" התירו לכתוב רק ספר ללימוד או לצורך תפילה אבל קמיע אסור, או שהתירו הכל, ובשו"ע יו"ד [קעט יב] פסק שאסור לכתוב פסוק בקמיע. והאחרונים פסקו שאין מצילין קמיע בזמן הזה. והקשה התהלה לדוד [שלב, כג] שמשמע שבחול ודאי מצילין קמיע, וכן בשו"ע הגר"ז פסק שממים ושאר הפסד מצילין, והרי כיון שאסור לכתוב, לכאורה דינם כמו תרגום, שההלכה כרבי לעיל [קטו א] שמניחן במקום

תיבעי למאן דאמר אין מצילין: כי שמא הני מילי שאין מצילין הוא דוקא היכא דכתיבי תרגום ובכל לשון.

אבל הכא, דכתיבי בלשון הקדש — מצילין.

או דילמא, אפילו למאן דאמר מצילין תרגום וכל לשון, הני מילי — היכא דכתיבי בדיו, דכתב הדיו מיקיים, מחזיק מעמד זמן ממושך. אבל הכא, כתב שנכתב בסם ובסיקרא, כיון דלא מיקיים זמן ממושך כמו דיו, שמא לא מצילים אותם?

אמר ליה רבה בר רב הונא: אין מצילין.

אמר ליה ריש גלותא: והא רב המנונא תנא, שנה ברייתא, האומרת שמצילין כתבים שכאלו!?

ובלשון הזה אמר לו רבי ישמעאל: גדול העונש שמגיע לך על המעשה האחרון, ששיקעת את הברכות במים, מן העונש על המעשה הראשון, על שכתבת אותן⁽¹³⁾.

בעא מיניה ריש גלותא מרבה בר רב הונא:

כתבי הקודש שלא נכתבו בדיו כהלכה, אלא היו כתובין בסם ובסיקרא בקומום ובקנקנתום, שאינם כשרים לכתבת כתבי הקודש, אבל היו כתובים בלשון הקדש — האם מצילין אותן מפני הדליקה, או אין מצילין?

ובעיה זאת יש להסתפק בה לפי כולם:

תיבעי, יש להסתפק בה למאן דאמר מצילין כתבי הקודש הכתובים בכל לשון. וכן תיבעי, יש להסתפק בה גם למאן דאמר אין מצילין.

ברמב"ם [יסוה"ת ו, ח], ובכל זאת חמור איסור המחיקה יותר מהאיסור לכתוב שמא ישרף. אולם האחיעזר [ח"ב מתן] הקשה, שבגמרא להלן [קכ ב] מבואר שאם כתוב שם על יד אדם מותר לרחוץ במים שהוא רק "גורם" מחיקה, ואם כן כששקען בספל מים אינו מוחק אלא גורם, ולמה עונשו חמור יותר מכתב שאסרו חכמים לכתוב שמא ימחק? והוסף, שדחוק לחלק שמכוון למחוק חמור יותר. וכתב, שמא חמור יותר כתב על נייר שהכנסתו למים נחשב מוחק בידיים, וכן הוא לשון הר"ן.

ותירץ, שכונת רבי ישמעאל היא לפי דעת אותו כתב שמוותר לכתוב ברכות, אם כן כשנתנן במים בודאי עבר איסור מחיקה מדרבנן, שאסרו למחוק בגרמא [ואפשר שחמור יותר משום שביטל את החיוב לגנוז, ובכתב שם על ידו לא שייך גניזה ולכן גרמא של מחיקה מותרת].

שמבואר בגמרא [קכ ב] שהלאו למחוק שם הוא רק בעשיה ולא בגרמא, בכל זאת אסרו חכמים לגרום איבוד כתבי הקדש אפילו אם ישרף מעצמו, ואסרו לכתוב שמא ישרף. וראה אגרות משה [או"ח ח"ד, לט] שאוסר להביא תפילין ואפילו ספרי קדש לחולה בבית חולים, אם יודעים שאחר כך יאבדום אפילו על ידי גויים כדי שלא להדביק אחרים במחלה, משום האיסור דרבנן "לגרום" איבוד כתבי הקדש, וההבאה לבית החולים בודאי יותר גורם מכותבי ברכות, שחששו "שמא" ישרפו בשבת.

13. התשב"ץ [ח"א סימן ב] ביאר, שלא היו בברכות שמות הקדש, שאם כן בודאי שחמור יותר מחיקת שם שהוא לאו מהתורה, מאשר כתיבת ברכות שהוא איסור דרבנן, ומה חידש רבי ישמעאל? אלא מדובר שכתב ברכות בלי שמות ואיסור המחיקה הוא רק מדרבנן כמבואר

אמר ליה: אי תניא — תניא.

בעא מיניה רב הונא בר חלוב מרב נחמן:

מאי, היכן תניא דין זה?

אמר רב אשי, כדתניא: אין הבדל בין דיני כתיבת ספרים לכתיבת מגילה, אלא הבדל זה בלבד: שהספרים נכתבים בכל לשון, ואילו מגילה אינה כשרה לקריאה עד שתהא כתובה אשורית⁽¹⁴⁾, על הספר, ובדיו.

ומוכח שרק מגילה חייבת להכתב דוקא בדיו, אבל שאר הספרים נכתבים גם בסם ובסקרא, ואם כן הם קדושים לגמרי, ולכן מצילים אותן מן הדליקה⁽¹⁵⁾.

ספר תורה שנמחק רוב אותיותיו, או שבלה ושוב אין ניכרות בו רוב האותיות, עד שאין בו בכולו ללקט מתוכו [דהיינו, שלא נותרו בו] אפילו שמונים וחמש אותיות, שמנין האותיות הזה הוא השיעור לספר תורה כדי שיעמוד בקדושתו⁽¹⁶⁾, כגון סכום האותיות של פרשת "ויהי בנסע הארץ", שנחשבת כספר בפני עצמו, וכפי שיתבאר להלן —

האם מצילין אותה מפני הדליקה, או אין מצילין?

שאיין בה שם שמים [וכתב המרדכי — מפני שנשתלחה ליכתב בדתי פרס ומדי] מצילין אותה רק אם נכתבה כדינה על הספר ובדיו. וראה לעיל שהם לא גרסו בגמרא לעיל שאין מצילין קמיע מפני השמות. והרמב"ן, רשב"א ור"ן לא גרסו כלל את הברייתא בגמרא.

16. רש"י. הנודע ביהודה [קמא או"ח ט] דייק מרש"י שנשאר לס"ת אותה קדושה כמו קודם שנמחק, ולכן התיר להניח בארון הקדש ס"ת שנפסל כיון שנשארו בו פ"ה אותיות. וראה תשובה מאהבה [סימן קה]

ובאמת נחלקו בזה הפוסקים הט"ז [או"ח קנד ז] הביא מהרש"ל שמתיר להניח בארון הקדש אפילו חומשים וספרים, ודימה אותם לספר תורה שבלה. והיינו, שסובר שבטלה קדושתו ובכל זאת מותר להניחו בארון הקדש. והמגן אברהם [שם] מביא ספר חסידים שאוסר, והוא מתיר משום שלכתחילה מתנה על קדושת הארון שיוכלו להניח בו ספרים פסולים. והמשנה ברורה [שם, לא] פסק בשם כמה אחרונים שאסור להניח בארון הקדש ספרי קדש אבל ספר תורה שבלה ונמחק מותר, וזה כדעת הנודע ביהודה הנ"ל.

14. מבואר בגמרא שכתבת ספרים כדינה היא דוקא באשורית. והקשה המגן אברהם [שלד יז] למה בזמן הזה מותר לכתוב בכתב אחר? ואפילו שקשה לכתוב רק על קלף ובדיו ולכן נחשב "עת לעשות לה" להדפיס ספרים, אבל לשנות את הכתב למה התיירו? והביא תשובת הרמ"א [לד] שכתב, שאם לא כותבים כדיני ספר תורה בזמן הזה, עדיף לשנות את הכתב, ואז קדושתו פחותה. וביאר, שלכן המציאו הראשונים כתב "משיטה" [הנקרא כתב רש"י] כדי לכתוב תורה שבעל פה, משום שאין זה נחשב לכתב של תורה, וקדושתו פחותה.

והבית יוסף [יר"ד רפג] כתב, שאין ראוי לכתוב דברי חול בכתב אשורי מפני קדושתו, ולכן המציאו כתב אחר לדברי חול, וגם לדבריו מבואר שכתב אשורי יש לו קדושה ולכן עדיף לכתוב בכתב אחר תורה שבעל פה, או בזמן הזה כשכותבים ספרים שלא כדינם.

15. רש"י. אבל התוספות הוכיחו מכמה מקומות שכל הספרים צריכים דיו דוקא, ולכן פירשו שהברייתא מדברת על הצלה מדליקה, שספרים מצילין אפילו נכתבו בלשון אחר ולא בדיו והטעם מפני שיש בהם שמות. אבל מגילה

תרגום שבתורה [מבואר להלן שהוא "יגר שהדותא"] שכתבו בלשון המקרא ולא בלשון תרגום.

וכן לשון מקרא שבתורה שכתבו תרגום.

וכן אם כתב בכתב עברית הקדומה, ולא בכתב אשורית שכותבים בה ספרי תורה — מצילין מפני הדליקה.

ואין צריך לומר תרגום שבעזרא ושברניאל ושבתורה, שכתבו כדינו בלשון תרגום, שמצילין מן הדליקה.

ומדייקת הגמרא: תרגום שבתורה — מאי ניהו? [בראשית לא] "יגר שהדותא"⁽¹⁹⁾.

אמר לו רב נחמן: ותיבעי לך פרשת "ויהי בנסע הארץ גופה" אם נכתבה כשלעצמה⁽¹⁷⁾ והיה חסר בה אות אחת, מהו להצילה?

אמר לו רב הונא בר חלוב: היכא דחסר פרשת ויהי בנסע — לא קמיבעיא לי. דכיון דאית ביה הזכרות של שם ה', הרי אף על גב דלית ביה שמונים וחמש אותיות — מצילין אותה מפני ההזכרות שנותרו בה⁽¹⁸⁾.

כי קא מיבעיא לי: ספר תורה שאין בו ללקט שמונים וחמש אותיות — ואין בו כלל הזכרות — מאי?

אמר ליה רב נחמן: אין מצילין.

איתיביה לרב נחמן מברייתא ששינונו בה:

האם מותר להצילו מפני האזכרות, ואם כן למה לא נפסוק כרב נחמן שאסור? אבל באמת דין הצלת שמות תלוי בגירסאות בברייתא לעיל על קמיעין, וכן בגירסא בברייתא שמחלקת בין ספרים למגילה, שהתוס' פירשו שהטעם שאין מצילין משום שמגילה אין בה שמות. וראה לעיל שהטור ושו"ע פסקו כתוספות, והפרי מגדים פסק על קמיעין שאם יש בה שם מצילין.

19. בספר קלף ודוכוסטוס למסכת ספר תורה [פ"א, יא להגר"ח קניבסקין] הקשה, הרי אם כתב מקרא, פירושו שכתב "גלעד" וכך פירש רש"י שם [בראשית לא, מז] ואם כן השתבש כל הפסוק, שכתוב "ויקרא לו לבן יגר שהדותא ויעקב קרא לו גלעד". ואיך יתפרש הפסוק אם שניהם קראו למקום אותו שם? ותירץ, שכתב: ויקרא לו לבן גלעד בלשון ארמי, ויעקב וגו' [אבל לכאורה אין זה תרגום הפסוק ממש אלא סיפור התוכן במילים אחרות?].

17. כך פירש רש"י. ולעיל משמע ברש"י שהספק הוא דוקא כשנמחק הספר תורה ונשארו פ"ה אותיות. ולכאורה יש לומר, שאם כבר היה קדושת ספר שלם ונשארו פ"ה אותיות נשאר הספר בקדושתו [ונדחה דיוק הנודע ביהודה שהובא לעיל] אבל אם כתב רק פ"ה אותיות אינו קדוש. אבל במשנה במסכת ידיים פרק ג [ה] מפורש שזהו שיעור לקדושת ספר אפילו בתחילת כתיבתו, וכן מבואר ברש"י כאן.

והתהלה לדוד [שלד כא] רצה לומר להיפך, שאם התחיל לכתוב ספר תורה כיון שמותר לו לכתוב, אפילו אות אחת כבר נתקדשה, ודוקא אם כתב פרשה בפני עצמה צריך שיעור פ"ה אותיות, ודחה שבמשנה ידיים [הנ"ל] מבואר שגם אם נמחק ספר שלם צריך שיעור פ"ה אותיות. והמשנה מפרשת את שני הצדדים ראה משנה אחרונה שם.

18. השפת אמת הקשה, שלכאורה נחלקו רב נחמן ששאל ותיבעי לך וכו' ורב הונא בר חלוב — בספר שאין מצילין אותו ויש בו שמות הקדש

דרב הונא, שכוונת הברייתא היא בליקוט תיבות שלימות, ואפילו כשהתיבות מפורזות. ואילו מחלוקתם של רב הונא ורב חסדא היא רק בליקוט אותיות מפורזות.

תנו רבנן: [במדבר י'] "ויהי בנסע הארץ ויאמר משה". פרשה זו, עשה לה הקדוש ברוך הוא סימניות כמין אות נ"ן הפוכה, אחת מלמעלה, מלפניה, ואחת למטה, מאחריה, כדי להפרידה מהפרשיות שלפניה ואחריה⁽²¹⁾.

לומר לנו, שאין זה מקומה הראוי של פרשה קטז-א זו, כי מקומה הוא בפרשת במדבר בענין הדגלים, ששם מתוארים סדרי המסעות.

רבי אומר: אכן כאן הוא מקומה של פרשה זו. שהרי לפני כן הוזכר שנסעו מהר סיני. ואם כן, טעמם של הסימניות שלפניה ואחריה — לא מן השם, מהטעם שאמרת [שבאים הסימניות לשנות מקומה] הוא זה.

אלא, נכתבו הסימניות כדי לציינה במיוחד, מפני שפרשת ויהי בנסוע — ספר חשוב הוא בפני עצמו.

כמאן אזלא הא דאמר רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן: [משלי ט] "חצבה עמודיה שבעה" — אלו שבעה ספרי תורה.

והבינה הגמרא שמדובר שכתב רק את שתי המילים "יגר שהדותא", ובכל זאת מצילין מהדליקה, ואף על גב דלית בה שמונים וחמש אותיות! ומפורש בברייתא שמצילין פחות משמונים וחמש אותיות?

ומשינינן: כי תניא ההיא — שיש בה אותיות נוספות, ושתי המילים הללו ראויים להשלים למנין שמונים וחמש אותיות.

איבעיא להו: הני שמונים וחמש אותיות — האם הן צריכות להיות מכונסות במקום אחד או יכולות להיות מפורזות?⁽²⁰⁾

רב הונא אמר: דוקא מכונסות.

רב חסדא אמר: אפילו מפורזות.

מיתכי לרב הונא מברייתא ששינונו בה: ספר תורה שבלה, אם יש בו ללקט שמונים וחמש אותיות, כגון פרשת ויהי בנסע הארץ — מצילין, ואם לאו — אין מצילין.

והלשון "ללקט" מלמדת שהמדובר הוא באותיות מפורזות.

תיובתא דרב הונא!

תרגמה תירצה רב חסדא, אליבא, לשיטתו

אפילו שאי אפשר כעת לקרא בו [והיינו, שניתן לקרות בו אינו סיבה להצלה כדי ללמוד בו אלא זה מגדיר את קדושת הספר וכשנמחק נשאר בקדושתו, ודוקא כ"שאסור" לקרות בו נחשב חיסרון בקדושת הספר, ולא כשאי אפשר לקרא בו].

21. המהרש"ל בתשובה ע"ג דן מה הם

20. השפת אמת הקשה, הרי אי אפשר לקרא אותיות מפורזות והרי ההלכה כרב הונא שספר שלא ניתן לקרות בו אין מצילין, ואיך נפסק שמפורזות מצילין? [ורב הונא עצמו מתיר להלן להציל בתיבות מפורזות והרי זה לא ניתן לקריאה?].

ותירץ, שאחרי שהיה ספר שלם שניתן לקרות בו אפילו אם נמחק נשאר בקדושתו, ומצילין